

Англо-американски поглед към България в периода 1876-1914

Людмила Дичева

An Anglo-American Look at Bulgaria from 1876 to 1914: The paper claims that the Anglo-American attitude to Bulgaria in the period between the April Uprising and the beginning of the First World War is characterized by the extreme objectivism and favourable interest of all journalists and diplomats who had to reveal the truth about the Balkan nations, Bulgaria including, before and after their liberation from the Turk. In spite of their egocentric foreign policy Britain and the USA were often tempted to support the Balkan/Bulgarian cause deeply influenced by the judgment and expertise of those Anglo-Americans who worked on the terrain of the peninsula.

Key words: *Balkan, the Eastern Question, foreign policy, objectivism*

Целта на настоящата работа е да очертае образа на България от англо-американска гледна точка и да покаже, че външната политика на Великобритания и изгряващата нова световна сила САЩ спрямо България е плод и на лични пристрастия на дипломати, историци, изследователи и пътешественици, дръзнали да се запознаят отблизо с народите на Балканите, да разнищят кълбото от проблеми, наследени от Османската империя, и да се опитат да предложат своите решения за преодоляване на болезнените национални конфликти в региона.

България влиза в полезрението на англоезична Европа като част от Османската империя, екзотично място за авантюристично настроени пътешественици, "живописна реликва за отдих" по думите на Ноел Бъкстон. Известна заслуга за изграждане на представата за Балканите и в частност земите, населени с българи, имат Лейди Мери Уортли Монтегю (1689-1762), английска аристократка и писателка, Джорджина Мюр Макензи (1833-1874), Аделина Полин Ърби (1833-1911). Последните две дами експлоатират финансовия ресурс, събиран от британците, подкрепящи българската кауза през метежната 1876 година, в интерес на сърбите в Босна и Херцеговина. В реалността рядко има абсолютна справедливост, та ако българската кауза не е получила подкрепа от тези викториански просветителки, то поне е успешно използвана за просвещението на славяноезичните жители на Босна и Херцеговина, което превръща тези жени в символ на европейска солидарност с проблемите на Балканите.

Към групата англо-американски пътешественици, журналисти, дипломати, отделящи специално внимание на България като част от Османската империя или като свободна от османско присъствие държава, без да претендираме за изчерпателност, можем да причислим следните имена :

- Робърт Уолш (1772-1852) – ирландски публицист и дипломат на британска служба, капелан към британското посолство в Константинопол през 20-те години на деветнайсети век, на който пост останал само няколко години, през които предприел пътешествие из Европейска Турция и Азия;
- Едуин Пиърс (1835-1919) – кореспондент на Дейли Нюз в Константинопол през 1873 година;
- Сър Артър Джон Ивънс (1851-1941) – археолог и етнограф, проучил етническия състав на населението в Македония;
- Джордж Дъглас (1823-1900), Осми Дук на Аргайл, депутат от партията на либералите в Камарата на лордовете;
- Хенри Ричард (1812-1893), от Обществото на мира, защитник на идеята за свободно развитие на България и разпадането на Османската империя;
- Уилям Морис (1834-1896) – архитект, дизайнер, художник, писател и социалист по убеждение;

- Квакерът Джон Брайт (1811-1889) – безпощаден критик на британската външна политика и по отношение на Балканите;
- Профсъюзните деятели Томас Бат, Джордж Потър (1832-1893) и борецът за унищожаване на робството в Британската империя Хенри Ричард (1812-1888), които вземат участие в Националната конференция по Източния въпрос на Балканите, проведена в Лондон на 8 декември 1876 година. На тази конференция присъства интелектуалният елит на Великобритания. Тук са и английският публицист и историк Едуард Фрийман (1823-1892); либералът Уилям Гладстон (1809-1898); Джон Ръскин (1819-1900) - английски писател, публицист, социолог и литературен критик; Томас Карлайл (1795-1881) - критик и историк; Томас Харди (1840-1928) - писател; Чарлз Даруин (1809-1882) - основоположникът на теорията за еволюционното развитие на видовете.

Докато шотландецът Робърт Уолш описва България като една спокойна и идиллична селска страна, то това не важи за останалите представители на Англия и САЩ.

Слабият интерес към България през първите 70 години на деветнайсети век е резултат от видимата пасивност на поробените българи. Те създали впечатлението, че дори и най-малки отстъпки от страна на Османската империя ще ги привържат по-силно към нея. За разлика от по-известните си съседи - гърци, сърби и румънци, българите изглеждат трудолюбиви, но примирени и покорни.

В своята статия „Възходът на България“ от 1912 година големият публицист и изследовател на Балканите Джеймс Баучер (1850-1920) много съвестно отбелязва, че *“българите се оказват изправени не само пред силата на Исляма, но и пред враждебността на съседните християнски народи. ....Наистина българите имат малко приятели, но те не показват никакво униение. Тяхната твърдост, проникателност, безкрайна упоритост - все черти на един земеделски народ – заедно с тяхната трезва оценка и интуитивна мъдрост и късметът, който ги съпровожда досега, може още веднъж да бъдат споходени от добрия шанс.”*

За първи път британски публицист и журналист от времето на Викторианска Англия се опитва да направи обективен анализ на причините, поради които българите остават в сянката на своите съседи. Ето какво казва Баучер по този повод:

“Българите пострадаха по-жестoko от турското нашествие, отколкото който и да било друг християнски народ на полуострова. Тяхното географско положение в сърцето на региона ги изолира от християнския свят и ги излага на набезите на турските армии, които прекосяват страната им по време на военните действия срещу Австрия и Русия.

Работлив селски народ, те се превърнали в слуги на земевладелците мохамедани или бейове, някои от които произхождат от бивши благороднически фамилии, но се отказали от християнската вяра след турското завоевание. Близостта им до големите центрове на турската военна сила в лицето на Одрин и Константинопол, затегнала оковите около тях и унищожила всяка възможност за бунт.

Друга причина за привидното спокойствие сред българите е двойното робство, на което са подложени – това на османските турци и на гръцката патриаршия, , оторизирана от султана да се грижи за всички християни в империята след 1453 година (годината на падането на Константинопол под турска власт - Бел. на авторката). Тази империя в империята прави опитите на българите за национална самоидентификация неимоверно трудни.”

Тази особеност в развитието на българското общество през вековете на робството остава неразбрана както от британската политическа класа, така и от

множеството британски пътешественици, които виждат в България само екзотиката на Ориента и своя сигурен пазар за промишлените стоки на Британската империя.

Страстта, с която Джануариус Макгахан (1844-1878), Юджийн Шуйлър (1840-1890), преподавателите от Роберт колеж в Истамбул, д-р Албърт Лонг и д-р Джордж Уошбърн, американският министър за Турция - Хоръс Мейнард, защитават правото на българите за независимост, са най-силният урок по патриотизъм и човешка солидарност, дошъл до нас днес. С риск да провалят професионалната си кариера тези американски граждани стоят безкомпромисно на пробългарски позиции, само защото са приели съдбата на българите и тяхното право на независимост като своя лична кауза, отговаряща на идеите на американската конституция.

За либерала Уилям Гладстон жестокостите в България през 1876 са пример за безсилието на османска Турция да демократизира своето общество и институции. Блестящата му защита на поробените и поругани българи стои в основата на успешната му изборна кампания и възхода на неговата политическа кариера.

Най-интересно явление в нашия политически живот обаче е фигурата на британския ирландец Джеймс Баучър. България и нейният народ се превръщат в смисъл на неговия живот. Този невероятен британец използва цялата връзка си, пише статии, впряга цялата си енергия за защита на българската кауза. Подобно на американците Макгахан и Шуйлър той влага душа, мъдрост и енергия да защити най-онеоправданата според него от новите еманципирани балкански страни. В статията си „Възходът на България“ Баучър прави точен, ясен, подробен и обективен преглед на развитието на България през вековете. Той определя напредъка на българското общество до 1912 година като феноменален, а българския народ - като мъжествен, трудолюбив, пестелив и упорит, все качества ценени дълбоко в родната му Викторианска Британия. Според Баучър прогресивното развитие на страната се дължи на няколко мерки, които българската държава осъществява на дело:

- Дава се изключителен приоритет на българското образование;
- Насърчава се строежът на обществени сгради и съоръжения;
- Подобрява се инфраструктурата на страната.

Негова е констатацията, че

„богатството на българските граждани се е увеличило, поддържа се ред, често в условия на големи трудности“.

„Наистина българите направиха чудеса. Те съществуват от подписването на Берлинския договор в условия, които в никакъв случай не могат да бъдат наречени благоприятни за тяхното развитие. Те нямаха активни приятели, а трябваше да се примирят с много активни и безскрупулни врагове. Наемни убийци шетаха из страната с цел да ликвидират най-изявените граждани; чужди емисари живяха сред тях, за да предизвикат безредици с най-долни средства; трябваше да се бият със сърбите и да живеят под постоянната заплаха от окупация от неимоверно по-силен враг. Те се справиха с тези трудности с тиха смелост и упорство, черти с които всеки един народ би се гордял и доказаха, че са най-достойните претенденти за отхвърлянето на робството“

Джеймс Баучър работи почти тридесет години за каузата на Балканските страни и България. В основата на тази обич към българите няма да открием любовни авантюри или сърдечни връзки с жени в неговия разделен между Британия и България живот. Това прави неговото присъствие в нашата история още по-ценно и скъпо за нас. Поколенията българи след Балканската война тачат паметта на този велик приятел на България. Доказателство за тази взаимна обич е булевард „Джеймс Баучър“ в столицата на България, София. Българската асоциация по

британистика организира специално честване на Джеймс Баучър. Погребан е в околностите на Рилския манастир по собственото му желание.

Какво всъщност е направил Дж. Баучър за България и Балканите?

1. Поддържа идеята, че остров Крит трябва да бъде анексиран от Гърция;
2. Критикува някои от клаузите на Букурещкия мирен договор от 1913 година, които счита за крайно несправедливи към България (Южна Добруджа и част от Българска Македония биват откъснати от територията на България);
3. На Парижката мирна конференция той е силен застъпник на България. Тази конференция дава началото на пет мирни договора, един от които е Ньойският договор, заради който България търпи сериозни и несправедливи териториални загуби в полза на Румъния и Гърция, а Западните покрайнини биват присъединени към Югославия; плащат се репарации на победителите, а българската армия е редуцирана до 20 000 души.

През Първата световна война братята Ноел (1869-1948) и Чарлз (1875-1942) Бъкстон изпълняват политическата мисия на Антантата да осигурят неутралитета на България. Те пледират пред силите на военния блок да се отнесат благосклонно към справедливите искания на България за национално обединение, но не успяват да убедят тази група страни в разумността на българските желания. През октомври 1914 година те стават безуспешна мишена на атентат от турски терорист. Въпреки тези прекеждия двамата братя са основатели и активни членове на Балканския комитет.

Правителствата на Великобритания и САЩ не желаят да се съобразят с идеите за успешни решения на националните проблеми на Балканите, предложени от техните активни сътрудници в лицето на известните политици, журналисти, публицисти и познавачи на региона. Във външнополитическата област Великобритания продължава да се ръководи от доктрината за баланс на силите и се обявява против всеки опит на Руската империя да ръководи националните движения на полуострова. САЩ имат по-различна тактика. Те са нова сила на световната политическа сцена, граничат с Русия и използват нейния опит и познания за Балканите с цел разширяване американското влияние на Европейския континент. Въпреки естествения ход на националните движения в Югоизточна Европа, Великобритания и САЩ формират своята външна политика спрямо региона на базата на своите външно -политически интереси. По ирония на съдбата за тях работи забележителен човешки ресурс, подготвен за дипломатически задачи, с невероятен морал и човешко присъствие. Това са хора, които имат смелостта да влияят върху външно -политическата ориентация на своите страни, съчетавайки интересите на двете велики сили с тези на балканските народи. Не случайно Макгахан и Шуйлър биват наричани „освободителите на България“, а Джеймс Баучър – големият приятел на българите.

В заключение трябва да се изтъкне, че е крайно време да преразгледаме своето вечно негативно отношение към Запада в лицето на Англия и Америка за периода 1876-1914. За наше удовлетворение прави чест на тези държави, че част от техния политически елит все пак защитава каузата на Балканите и в частност на България през визирания период.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Пантев, А. Българският април 1876 в Англия и САЩ, изд. къща „Иван Вазов“-С, 1996

[2] Bedarida, Francois. A Social History of England (1850-1990), Routledge, 1994

[3] Barkley, Henry. *Between the Danube and the Black Sea: or Five Years in Bulgaria*, London: John Murray, 1876

[4] Bouchier, James. "*The Rise of Bulgaria*", an article published in the National Geographic from the chapter on the Balkan States, in "*The Balkan Question*", John Murray, London, 1912

[5] Buxton, Noel. "*Freedom and Servitude in the Balkans*" in "*The Westminster Review*", vol. CLIX, No.5, May 1903

[6] Christopher (ed.) Pears Cyclopaedia (1985-1986), Cook

[7] Dinev, Lyubomir.(ed.) *Doosvobozhdenski patepisi*, Sofia: Nauka I izkustvo, 1969, pp. 111-114

[8] Gladstone, W., Sir Arthur John Evans. *The Balkan Question: the present condition of the Balkans and of European responsibilities*, 1905

[9] Pears, Edwin. "*Grass never grows where the Turkish hoof has trod*" in the National Geographic, 1912

За контакти:

Гл. ас. Людмила Дичева, Катедра "Европеистика", Русенски университет "Ангел Кънчев", тел.: 082-888 811, e-mail: ldicheva@ru.acad.bg

Докладът е рецензиран.